

Τιμωρητικές στάσεις των αποφυλακισθέντων ανήλικων/νέων, των δικαστών και εισαγγελέων: Συγκλίσεις και αποκλίσεις

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΚΟΛΛΙΑ

*Κοινωνιολόγος-ΜΔΕ Εγκληματολογίας,
Υπ. Διδάκτωρ Εγκληματολογίας, του τμήματος Κοινωνιολογίας,
Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών*

Περίληψη

Ένα φαινόμενο που απασχολεί χρόνια την κοινωνία, είναι το φαινόμενο της κοινωνικής παθογένειας της παραβατικότητας των ανηλικών, το οποίο συνδέεται άμεσα με το συνεχώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου έχει περάσει από διάφορα στάδια, μεταξύ αυτών και από στάδια έντονης τιμωρητικότητας. Οι σύγχρονες τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής σε ένα δημοκρατικό κράτος προϋποθέτουν την εφαρμογή των αρχών της ενοχής, της αναλογικότητας και του ανθρωπισμού. Το συμφέρον του ανήλικου πρέπει να είναι το κύριο μέλημα της προσέγγισης της δικαιοσύνης όταν αυτός καταλήξει σε αυτήν. Όσον αφορά τη δικαιοσύνη ανηλικών στις χώρες της Ευρώπης, αυτή εμφανίζει ανομοιογένεια καθώς κάποιες χώρες εμπνέονται από πολιτικές που εξυπηρετούν τις ανάγκες των ανηλικών και άλλες δίνουν έμφαση στην ανταπόδοση και την τιμωρητικότητα. Η ποινική αντιμετώπιση του ανήλικου εμπεριέχει τα στοιχεία της κοινωνικής ένταξης, της κοινωνικής προσαρμογής και της αποκατάστασης, λαμβάνοντας υπόψη την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων του ανήλικου. Στοιχεία που αποτελούν τον σκοπό της ποινής και την δικαιολογία του εγκλεισμού (έσχατη λύση). Ως στόχος της παρούσας έρευνας, τοποθετείται η διερεύνηση του σκοπού και του στόχου της ποινής (ως προς την

τιμωρητική της διάσταση), η οποία επιβάλλεται σε παραβατικούς ανηλίκους από τους εφαρμοστές της ποινικής δικαιοσύνης και η «ανταπόκριση» σε αυτήν από τους ανηλίκους αποφυλακισθέντες.

1. Εισαγωγή

Η ποινή που επιβάλλεται από την κρατική εξουσία δικαιολογείται και υλοποιείται μέσα από την επαπειλή της, την επιβολή της και την εκτέλεσή της. Σε προγενέστερες εποχές η ποινή λειτουργούσε με χαρακτηριστικά ανταπόδοσης, παραδειγματισμού και τιμώρησης. Μεταγενέστερα ο ανταποδοτικός και στεγνά τιμωρητικός χαρακτήρας της φιλοσοφίας της ποινής, υποχωρεί και στην θέση του ανθρωπιστικές και λογικές συμπεριφορές εστιάζουν στην προληπτική παρέμβαση της πολιτείας. Η φιλοσοφία της ποινής που αντανάκλα στοιχεία αντεκδίκησης και «μεταφυσικού εξιλασμού» μέσα από την επιβολή τιμωρίας, «δεν μπορεί να έχει θέση σε μια δικαιοκρατούμενη κοινωνία» (Κουράκης 2008: 66).

Ένα φαινόμενο, που απασχολεί χρόνια την κοινωνία και του οποίου η αντιμετώπιση έχει περάσει από διάφορα στάδια έντονης τιμωρητικότητας είναι και η παραβατικότητα των ανηλίκων. Στο Ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων προτυανεύει η παραδοχή πως: «Ο ανήλικος παραβάτης δεν είναι εγκληματίας. Δεν είναι μικρογραφία ενός ενήλικα εγκληματία και δεν μπορεί να τύχει, παρά ειδικής μεταχείρισης προσαρμοσμένης στην προσωπικότητά του και στις ανάγκες του, μιας μεταχείρισης που θα είναι προσαρμοσμένη προς το μέλλον». (Μπενάκη Ψαρούδα 2003).

2. Θεωρητικές προσεγγίσεις

2.1 Η ποινή και η φιλοσοφία της

Η απάντηση μιας οργανωμένης κοινωνίας στην εγκληματική δράση καθώς και στον δράστη επιτυγχάνεται με την ποινική κύρωση, σημαντικότερη της οποίας είναι η ποινή. Το βασικό πρόβλημα που απασχόλησε τους θεωρητικούς και τους νομοθέτες κατά καιρούς ήταν με ποιο τρόπο θα μπορούσε να διαμορφωθεί κατά το περιεχόμενό της η ποινή, ώστε να απέδιδε τα μέγιστα για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας (Δασκαλάκης 1973: 9).

Στο ερώτημα γιατί τιμωρεί η πολιτεία; (Σπινέλλης 1990: 22 επ.) απάντηση επιχείρησαν να δώσουν οι διάφορες θεωρίες οι οποίες δικαιολογούν την επι-

βολή της ποινής. Αν ανατρέξει κανείς στις απόλυτες θεωρίες σχετικά με την ποινή, θα διαπιστώσει ότι η ποινή ταυτίζεται με την ανταπόδοση και ότι η κοινωνικο-προληπτική της διάσταση είναι αδιάφορη. Οι νεοκλασικιστές κάνουν λόγο για ποινές ανάλογες με το άδικο της πράξης και την εξατομικευμένη ενοχή του δράστη και όχι για ίση ανταπόδοση (Μανωλεδάκης & Παρασκευόπουλος 1999: 176). Όσον αφορά τις σχετικές θεωρίες, η ποινή θεωρείται ότι στοχεύει στην προστασία της κοινωνίας και αποτελεί μέσο πρόληψης, γενικής και ειδικής. Συγκεκριμένα ως προς την ποινική και σωφρονιστική αντιμετώπιση των ανηλίκων, οι σχετικές θεωρίες έχουν συντελέσει στην δημιουργία προγραμμάτων και πολιτικών στους τομείς του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης και σωφρονιστικής μεταχείρισης των ανηλίκων παραβατών. Τέλος οι ενωτικές θεωρίες, οι οποίες είναι οι επικρατούσες στη σύγχρονη εποχή, αποτελούν συγκερασμό όλων των παραπάνω και θεωρούν πως σκοπός της ποινής είναι τόσο η γενική και ειδική πρόληψη όσο και η ανταπόδοση.

Η σημερινή πολιτική αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων αναπτύχθηκε γύρω από τρεις άξονες: α) Την εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων πρόληψης για ανηλίκους σε «υψηλό κίνδυνο» (Junger-Tas & Decker 2006: 3-35), χωρίς να δίνεται ωστόσο προτεραιότητα σε γενικές δράσεις κοινωνικής πρόληψης και ενσωμάτωσης, με ταυτόχρονη χρήση άτυπων δικαστηρίων (teen courts),³⁴⁹ β) Τη μικτή πολιτική στην απονομή ποινικής δικαιοσύνης, με την οποία επιβάλλονται τόσο μέτρα κοινοτικού και θεραπευτικού χαρακτήρα όσο και ποινές εξοντωτικού εγκλεισμού (boot camps) (Ζαγούρα 2010: 833-835), γ) Τη σκληρή μεταχείριση των σοβαρών, χρόνιων και βίαιων παραβατών, ποινές ίδιες με αυτές των ενηλίκων αλλά και με μικτές κυρώσεις δηλαδή, συνδυασμό κυρώσεων ανηλίκων και ενηλίκων (blended sentencing). Συμπερασματικά η δικαιοσύνη για τους ανηλίκους στην Ευρώπη, δεν παρουσιάζεται με μία κοινή και ομοιογενή πολιτική αντιμετώπισης της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Η έννοια της κοινωνικής προστασίας υπάρχει στο δίκαιο αρκετών χωρών όπου θεσμοθετούνται πολιτικές σχετικές με τις ανάγκες του παιδιού, ενώ σε άλλες χώρες δίνεται μεγαλύτερη βάση στην προστασία της κοινωνίας. Οι διαφορετικές πολιτικές από τις Ευρωπαϊκές χώρες δημιουργούν δυσπιστία στο κοινό για τις δυνατότητες που έχει η δικαιοσύνη και οι εφαρμοστές αυτής για την αντιμετώπιση του προβλήματος και το ζητούμενο είναι η αναζήτηση μιας ενιαίας αντιμετώπισης του φαινομένου από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

349. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η λειτουργία της ιδιωτικής φυλακής Punk Prison στο Μίσιγκαν η οποία λειτούργησε από το 1999 έως το 2005, βλ. Ζαγούρα 2010: 834.

2.2 Τιμωρητικότητα

Ετυμολογικά η λέξη τιμωρητικότητα, ως άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της ποινής, προέρχεται από το ρήμα τιμωρώ, και αρχικά σήμαινε, «αυτός που προστατεύει την τιμή κάποιου που έρχεται ως βοηθός», αργότερα όμως η σημασία της σχετιζόταν με την επιβολή ποινής/εκδίκησης (Ζαραφονίτου 2008: 21). Η διασύνδεση της ποινής, της επιβολής της, της τιμώρησης και της τιμωρητικότητας, είναι προφανής. Επιπροσθέτως, η σύνδεση της ποινής με τον κολασμό και την τιμωρία υπήρχε στην παγκόσμια ιστορία (Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου 1984: 56-82), μέχρι που η εγκληματολογική έννοια του όρου «ποινή» διαχωρίστηκε από την σκοπιμότητα της τιμώρησης και εμπλουτίστηκε με δέσμη μέτρων, όπως η επανόρθωση, η επανένταξη κλπ.

Οι τιμωρητικές θέσεις λαμβάνονται πιο συχνά ως απάντηση στις αδικίες που έχουν σημειωθεί κατά το παρελθόν και όχι ως μια προληπτική δράση έναντι μελλοντικών παραβατικών συμπεριφορών (Ζαραφονίτου 2008: 21-23). Επιπλέον η τιμωρητική διάθεση αυτού που επιβάλλει την τιμωρία, θεωρώντας την ως προέκταση του αναγκαίου, του προσδίδει μια τρόπον τινά ευχαρίστηση για τον πόνο και τα βάσανα (pain, harm and suffering), αυτών στους οποίους επιβάλλονται οι τιμωρίες (McLaughlin & Muncie 2006: 327).

Όσον αφορά τις επιστημονικές αναλύσεις σχετικά με την τιμωρητικότητα, αυτές διακρίνονται (Brown 2006: 305) σε: α) εκείνες που την πλησιάζουν ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας των ανθρώπων και την συνδέουν άμεσα με μια κοσμοθεωρία (world-view), και β) σε αυτές που την προσεγγίζουν ως συγκεκριμένες απόψεις των ατόμων που συνδέονται με το έγκλημα και τον έλεγχο του. Στην πρώτη περίπτωση η τιμωρητικότητα εξετάζεται σε σχέση με την επαφή της με συνιστώσες, ιδεολογικής, φιλοσοφικής και κοινωνικής υφής ως αποτέλεσμα κοινωνικών αλλαγών, οι οποίες ανησύχησαν την μεσαία κοινωνική τάξη (Garland 2001: 154). Στην δεύτερη περίπτωση γίνεται αναφορά σε πιο ειδικά θέματα της «καθημερινής εγκληματικότητας», που εκλαμβάνονται ως άμεσες απειλές από το κοινό, προκαλώντας φόβο και ανασφάλεια (Zarafonitou 2011: 271).

Χρήσιμος θεωρείται ο διαχωρισμός μεταξύ υποκειμενικής και αντικειμενικής τιμωρητικότητας. Κατά τον Martin Killias, ο όρος υποκειμενική τιμωρητικότητα εκφράζει, από έρευνες στάσεων την επιθυμία του κοινού να είναι οι ποινές και οι απαντήσεις στο έγκλημα από την πλευρά κυρίως της αστυνομίας πιο αυστηρές. Οι στάσεις αυτές του κοινού αιτιολογούνται από παράγοντες, όπως ο φόβος του εγκλήματος και η μη εμπιστοσύνη στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και οδηγούν στην υιοθέτηση σκληρότερης και πιο συγκινησιακής πολιτικής της (Almond & Colover 2010: 323). Με τον όρο αντικειμενική τιμω-

ρητικότητα εκφράζεται η «αυστηρότητα των ποινών που μια κοινωνία επιβάλλει στους καταδικασθέντες» (Ζαραφονίτου 2008: 22). Η ασκούμενη κοινωνική πίεση και η αποδοχή, με δεδομένη την συμβολική λειτουργία της ποινής βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με τις τιμωρητικές στάσεις των πολιτών (Φαρσεδάκης 1996: 63) και όπως παρουσιάζεται μέσα από την αυστηροποίηση της αντιμετώπισης των εγκληματιών συμφωνεί με την απαίτηση από την πλευρά των θυμάτων για περισσότερα δικαιώματα κατά την απονομή της δικαιοσύνης (Μαγγανάς 2000: 555). Στην παρούσα μελέτη η υποκειμενική τιμωρητικότητα εκφράζεται μέσα από την στάση των ανήλικων αποφυλακισμένων ως «ειδικού κοινού» - αποδεκτών του συστήματος απονομής δικαιοσύνης και η αντικειμενική τιμωρητικότητα από τις αποφάσεις των εφαρμοστών της ποινικής δικαιοσύνης.

Κατά καιρούς, έχουν πραγματοποιηθεί έρευνες σχετικά με το πως εκλαμβάνουν οι πολίτες (υποκειμενική τιμωρητικότητα) τις επιβαλλόμενες ποινές καθώς και την εμπιστοσύνη τους απέναντι στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Ενδεικτικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε αυτή που πραγματοποιήθηκε το 1995 από το National Crime and Justice, όπου διαπιστώθηκε πως η πλειοψηφία των Αμερικανών πολιτών πιστεύουν ότι οι ποινές για τους ανήλικους είναι πολύ επιεικές, έχοντας στο μυαλό τους βίαιους εγκληματίες με προηγούμενο ποινικό ιστορικό (Tonry 1998: 51).

Όσον αφορά τις στάσεις των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και δη των δικαστών (αντικειμενική τιμωρητικότητα) καθώς και τα κριτήρια που διαμορφώνουν τις αποφάσεις τους, θα πρέπει να επισημάνουμε πως η ιδέα που έχει ο δικαστής για την λειτουργία της ποινής, καθορίζει τον κοινωνικό του ρόλο σαν τιμωρού ή σαν κοινωνικού αναμορφωτή του εγκληματία, πράγμα που επηρεάζει τον τρόπο άσκησης των καθηκόντων του και την κρίση του. Ένας δικαστής που χαρακτηρίζεται από τιμωρητικές διαθέσεις θα δώσει μεγαλύτερη σημασία στην βαρύτητα της πράξης και όχι στην προσωπικότητα του ανήλικου και του περιβάλλοντός του (Δασκαλάκης 1983: 66).

Έχει επικρατήσει διεθνώς να θεωρείται το έργο του δικαστή ανηλίκων περισσότερο κοινωνικό παρά δικαστικό, με κύρια αποστολή του, την προστασία της νεότητας. Η επαφή με τον ανήλικο είναι πρωταρχικής σημασίας για τον δικαστή, ο οποίος πρέπει να έχει επίγνωση ότι δεν κρίνει μια πράξη, αλλά ένα άτομο και μάλιστα νεαρό. Η διαπαιδαγώγηση του ανήλικου που επιδιώκει ο δικαστής δεν αποσκοπεί στην πρόσκαιρη επιβολή των νόμων της κοινωνίας, αλλά μέσω της επιβολής κυρώσεων στην καλλιέργεια των όρων για την ομαλότητα του μέλλοντος. Επομένως ο δικαστής ανηλίκων δεν αρκεί να έχει ευρύτερες γνώσεις, αλλά να έχει νοοτροπία προερχόμενη από την αυθεντία του λειτουργήματος και την φυσική ικανότητα να αντιλαμβάνεται την νεανι-

κή ψυχή αποβλέποντας με την επιβολή κυρώσεων στην καλλιέργεια των όρων για την ομαλότητα του μέλλοντος (Τρωιάνου-Λουλά 1999: 56-58).

Όσον αφορά ερευνητικές μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με τις στάσεις των δικαστών ανηλίκων κατά την εκδίκαση, ενδεικτική είναι αυτή των Tausch και Langer (Λαμπροπούλου 1999: 170-171), όπου έδειξαν ότι η συμπεριφορά των δικαστών βιώθηκε από τους νεαρούς παραβάτες ως ταπεινωτική, προσβλητική, υποτιμητική και η ποινή που επεβλήθη έγινε αντιληπτή τόσο από τους ανηλίκους όσο και από τους δικαστές, ως ανταπόδοση και όχι ως βοήθεια. Καταγράφηκε διαφορά στην συμπεριφορά των νέων σε ηλικία δικαστών, οι οποίοι ήταν περισσότερο φιλικόι και πρόθυμοι για βοήθεια προς τους ανήλικους παραβάτες.

Η δικαστική διαδικασία που αφορά στον ανήλικο παραβάτη περιστρέφεται γύρω από δύο άξονες, την παράβαση και τον παραβάτη. Συνήθως συνεκτιμώνται: α) η πράξη για την οποία ο ανήλικος εισάγεται στο δικαστήριο (βαρύτητα-φύση της πράξης, συνθήκες διάπραξης), β) το παραβατικό παρελθόν τους και γ) η διερεύνηση της προσωπικότητας του. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις έρευνες για το ποινικό και όχι μόνο προφίλ του ανηλίκου καλείται να αξιοποιήσει το σύστημα απονομής δικαιοσύνης εφαρμόζοντας συγκεκριμένες ατομικές λύσεις οι οποίες αποτελούν τα αναμορφωτικά ή τα θεραπευτικά μέτρα. Η επιλογή της εξατομικευμένης μεταχείρισης αποτελεί αρχή του δικαίου των ανηλίκων και συνδέεται με άλλες αρχές του, όπως της αγωγής αντί της τιμωρίας, ενώ το ειδικό περιεχόμενο της μεταχείρισης καθορίζεται με βάση την αρχή του συμφέροντος του ανηλίκου και ανταποκρίνεται στην αντίληψη για το δίκαιο προσωπικότητας (Σπινέλλη 1992: 35-44).

2.3 Νομοθετική αντιμετώπιση ανηλικών παραβατών

Τα τελευταία χρόνια το νομοθετικό πλαίσιο της ποινικής αντιμετώπισης των ανηλίκων στο διεθνή και ελληνικό χώρο, κινείται προς ένα μη τιμωρητικό μοντέλο που χαρακτηρίζεται από τον συγκεκριισμό δικαιοκού και προνοιακού προτύπου, κάνοντας αισθητή την παρουσία του το συμμετοχικό πρότυπο αντεγκληματικής πολιτικής, μορφή του οποίου αποτελεί η επανορθωτική δικαιοσύνη. Στο πνεύμα του συγκεκριισμού δικαιοκού και προνοιακού προτύπου έχουν υπογραφεί, Διεθνή Κείμενα Συμβατικού και μη Συμβατικού Χαρακτήρα όπως: η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Οι κανόνες του Πεκίνου, Οι Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ και οι (87) Κανόνες για την Προστασία Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας, τα οποία πραγματεύονται την αναλογία των κυρώσεων-βαρύτητας της πράξης, τα κριτήρια επι-

λογής των κυρώσεων, όπου προτάσσονται οι εξωιδρυματικές κυρώσεις έναντι αυτής του εγκλεισμού, και τον σεβασμό των συνταγματικών δικαιωμάτων και δικονομικών εγγυήσεων του ανήλικου κατηγορουμένου (Σπινέλλη 2007: 127).

Αναλυτικότερα, στο δικαικό πρότυπο κυριαρχεί το δυαδικό σύστημα (Πιτσελά 2002: 296) που διακρίνει την εγκληματική από την προεγκληματική συμπεριφορά του ανήλικου. Βασικά χαρακτηριστικά του προτύπου είναι η ποινική ανηλικότητα καθώς και η μειωμένη ποινική ευθύνη του ανήλικου και εστιάζει στην αξιόποινη πράξη, τα δικαιώματα και το βαθμό ενοχής του δράστη. Το πρότυπο αυτό αποβλέπει σε μία δίκαιη μεταχείριση των ανηλίκων, για την οποία ο νομοθέτης προβλέπει και προσδιορίζει, τόσο το είδος των παραβάσεων των ανηλίκων, όσο και τις διαδικασίες προκειμένου οι ανήλικοι παραβάτες να μην έχουν λιγότερες συνταγματικές προστασίες από αυτές των ενηλίκων. Το προνοιακό πρότυπο δεν ενδιαφέρεται για την παράνομη συμπεριφορά του ανήλικου, αλλά για τον ίδιο τον ανήλικο και τις προοπτικές που έχει η βελτίωση της προσωπικότητάς του με κοινωνικές και προνοιακές μεθόδους, δηλαδή δίνει έμφαση στην προσωπικότητα του δράστη και την προσφορότητα ενός μέτρου για την αναμόρφωσή του. Αποβλέπει στην διαπίστωση των αναγκών των ανηλίκων παραβατών ή αυτών που εκδηλώνουν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και στη θεραπευτική μεταχείρισή τους προκειμένου να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς να ακολουθεί πιστά την τυπική τήρηση των επίσημων διαδικασιών (Σπινέλλη & Τρωιάνου 1992: 87-88).

Τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται εναλλακτικές μορφές απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, όπως η θεραπευτική, συμμετοχική και επανορθωτική δικαιοσύνη. Συγκεκριμένα η επανορθωτική-αποκαταστατική δικαιοσύνη (Gavrielides 2007: 20) δίνει μία δυνατότητα, τόσο στον θύτη όσο και στο θύμα να αποκαταστήσουν τις σχέσεις τους οικειοθελώς (Daly 2002: 57) και χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει την επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση πριν από την βλάβη (αποζημίωση προς το θύμα) ή τη ρήξη των κοινωνικών δεσμών που επήλθε με την διάπραξη του εγκλήματος. Το σύστημα της αποκαταστατικής δικαιοσύνης παρέχει περισσότερα πλεονεκτήματα από το τιμωρητικό-ανταποδοτικό, το οποίο στηρίζεται στην αντιπαράθεση δράστη-θύματος καθώς και από το προνοιακό-ποινικό σύστημα, το οποίο δεν προστατεύει το θύμα (Μαγγανάς 2000: 560).

Επιπροσθέτως, τις τελευταίες δεκαετίες επιδιώκεται στις Ευρωπαϊκές, κυρίως, χώρες η ανανέωση του ποινικού δικαίου των ανηλίκων με την ενίσχυση των μέτρων διαπαιδαγώγησης και αρωγής και τον περιορισμό στο ελάχιστο των στερητικών της ελευθερίας κυρώσεων. Αντίστοιχη πρόβλεψη υπάρχει στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, κείμενο υπερνομοθετικής ισχύος, που κυρώθηκε στην Ελλάδα με τον νόμο 2101/1992, στην οποία ρη-

τά αναφέρεται ότι η σύλληψη, κράτηση ή φυλάκιση των ανηλίκων θα πρέπει να αποτελεί το έσχατο μέτρο και για το ελάχιστο αναγκαίο διάστημα (άρ. 37 παρ. 2). Η ποινική αντιμετώπιση του ανηλίκου εμπεριέχει τα στοιχεία της κοινωνικής ένταξης και αποκατάστασης, στοιχεία που αποτελούν τον σκοπό της ποινής και την αιτιολογία του εγκλεισμού (έσχατη λύση), προστατεύοντας τα ατομικά δικαιώματα του τόσο κατά την εξέλιξη της ποινικής διαδικασίας όσο και κατά την διάρκεια του εγκλεισμού.

Αναλυτικότερα, ο περιορισμός σε σωφρονιστικό κατάσταση νέων συμπεριλαμβάνεται στις κύριες στερητικές της ελευθερίας ποινές και θεωρείται ως η πιο βαριά αντίδραση της πολιτείας στην εγκληματική παρεκτροπή ενός νέου, γι' αυτό επιβάλλεται όταν δεν υπάρχει άλλη αντίδραση για την πράξη που τέλεσε και αποτελεί το έσχατο μέσο (*ultima ratio*) στο οποίο καταφεύγει ο δικαστής ανηλίκων (Πιτσελά 2002: 216-217, Σπινέλλη 2005: 1468). Αυτό διαφαίνεται και από το ισχύον στη χώρα μας θεσμικό πλαίσιο, που προτάσσει τα αναμορφωτικά μέτρα, έναντι του μέτρου του ποινικού σωφρονισμού (με βάση τις αυστηρές προϋποθέσεις του άρ. 127 παρ. 1 ΠΚ, Ν. 3860/2010). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο, αν το δικαστήριο, ερευνώντας τις περιστάσεις υπό τις οποίες τελέστηκε η πράξη και την όλη προσωπικότητα του ανηλίκου που έχει συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας του, κρίνει ότι είναι αναγκαίος ο ποινικός σωφρονισμός του για να συγκρατηθεί από την τέλεση νέων αδικημάτων, τον καταδικάζει σε περιορισμό σε ειδικό κατάσταση κράτησης (Πιτσελά 2008: 232). Ο ποινικός σωφρονισμός, επιβάλλεται σε περιπτώσεις κακουργημάτων τα οποία εμπεριέχουν στοιχεία βίας, στρέφονται κατά της ζωής ή σωματικής ακεραιότητας ή τελούνται κατ'επάγγελμα ή κατ'εξακολούθηση. Υποχρεωτική είναι η ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία του δικαστηρίου από την οποία θα πρέπει να προκύπτει ο λόγος για τον οποίο τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα δεν κρίνονται ικανοποιητικά, γεγονός που βάζει φραγμό σε κάθε αυθαιρεσία και σκοπιμότητα (Δημόπουλος & Κοσμάτος 2010: 101, Κοσμάτος 2010: 805). Επίσης λόγω της ειδικής πρόληψης που διέπει το δίκαιο ανηλίκων, η επιβολή του αποτελεί μέτρο ασφάλειας, επειδή αποβλέπει στον περιορισμό της επικινδυνότητας του δράστη.

Ο Νόμος 3189 που κυρώθηκε το 2003, άλλαξε τα όρια ποινικής υπευθυνότητας και ανευθυνότητας τα οποία είχε θεσπίσει ο Νόμος 1492/1950. Έτσι το κατώτερο και το ανώτερο όριο ποινικής ανευθυνότητας του ανηλίκου άλλαξε από το 7^ο στο 8^ο έτος και από το 12^ο στο 13^ο έτος αντίστοιχα. Μια επιπλέον προσπάθεια ήπιας μεταχείρισης των ανηλίκων παραβατών, διαφαίνεται από την έναρξη εφαρμογής μέτρων εξωιδρυματικής μεταχείρισης αλλά και από την ρύθμιση που έγινε, η οποία επιτρέπει την αποχή του Εισαγγελέα από την ποινική δίωξη του ανηλίκου (άρ. 45Α ΚΠΔ). Με την κύρωση του Ν. 3860/2010

επήλθαν σημαντικές τροποποιήσεις στον Ν.3189/2003. Κάποιες από αυτές είναι η φιλελευθεροποίηση του πλαισίου για την πλήρη αποφυγή της ιδρυματικής μεταχείρισης των ανηλίκων, ο αποκλεισμός της δυνατότητας επιβολής ποινικού σφραγισμού σε πλημμεληματικές πράξεις, ο περιορισμός της ευρείας εφαρμογής του ποινικού σφραγισμού και το προβάδισμα στην επιβολή αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων με έσχατο μέσο την επιβολή του ποινικού σφραγισμού (άρ. 127 ΠΚ) (Κοσμάτος 2010: 805). Μετά τις πρόσφατες νομοθετικές μεταρρυθμίσεις του Ν. 4322/2015 (άρ. 7 παρ. 3, νέο άρ. 127 παρ. 1 ΠΚ), όπου κάποιες διατάξεις διατηρούνται ως έχουν (Ν. 3189/2003, Ν. 3860/2010) και σε ορισμένες επήλθαν τροποποιήσεις, η ποινή του περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων (ΕΚΚΝ) επιβάλλεται σε ανήλικους δράστες άνω των 15 ετών (άρ. 7 παρ. 3, ό.π.), μόνο αν η τελεσθείσα πράξη απειλείται, όταν τελείται από ενήλικο πρόσωπο, με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης ή για την πράξη του βιασμού, εφόσον στην τελευταία αυτή περίπτωση το θύμα είναι κάτω των 15 ετών. Ο Ν. 4322/2015 προωθεί κυρίως την ελαχιστοποίηση του χρόνου εγκλεισμού των ανηλίκων και την εφαρμογή εναλλακτικών μορφών κράτησης.

3. Εμπειρική διερεύνηση

Ως στόχος της παρούσας έρευνας, η οποία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, τοποθετείται η διερεύνηση του σκοπού και του στόχου της ποινής (ως προς την τιμωρητική της διάσταση), η οποία επιβάλλεται σε παραβατικούς ανηλίκους από τους εφαρμοστές της ποινικής δικαιοσύνης και η «ανταπόκριση» σε αυτήν από τους ανηλίκους αποφυλακισθέντες.

Σύμφωνα με την κρατούσα αντίληψη, η λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης δεν εξαντλείται μόνο με την εκδίκαση και την τιμώρηση των ενόχων, αλλά και με την άσκηση ενός ευρύτερου κοινωνικού ελέγχου. Παίρνοντας σαν υπόθεση αυτή την αντίληψη, ενδιαφέρον είναι να εξακριβωθεί κατά πόσο ανταποκρίνεται στην κοινωνική πραγματικότητα. Γι' αυτό πρέπει να προσδιοριστεί ποια είναι η εικόνα της ποινικής δικαιοσύνης και η λειτουργία της πάνω στους παραπεμπόμενους σε αυτή, η λειτουργία της καταστολής, και οι πρωταγωνιστές της καταστολής.

Η προσέγγιση της έρευνας έχει να κάνει α) με τις απόψεις δικαστών και εισαγγελέων για την λειτουργία της ποινής από την πλευρά της τιμωρητικής της διάστασης, β) τις απόψεις των υποκειμένων της ποινής και γ) την επαλήθευση αυτών από την εμπειρική παρουσίαση παρατήρησης δικών ανηλίκων.

Κατά την διεξαγωγή της έρευνας πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις (19.2.2013-5.7.2013) με δείγμα δικαστικών λειτουργών και αποφυλακισθέντων ανηλίκων, προκειμένου να καταδειχθούν οι τάσεις για την ερμηνεία του ποινικού νόμου, η διάθεση του δικαστή (τιμωρητική ή κοινωνική ένταξη του ανήλικου), καθώς και η πιθανή διαφορά αντιλήψεων που υπάρχει μεταξύ εκείνων που εφαρμόζουν τον νόμο και εκείνων προς τους οποίους απευθύνονται τα τιμωρητικά μέσα και τα μηνύματα που εκπέμπουν οι ποινές. Επίσης παρουσιάζονται δεκαέξι δίκες ανηλίκων η παρακολούθηση των οποίων έγινε στο Μονομελές Δικαστήριο Ανηλίκων στις 14.6.2013.³⁵⁰

3.1 Ευρήματα έρευνας

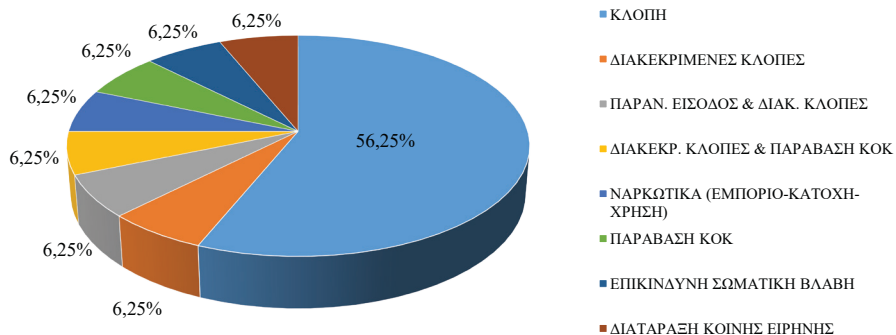
3.1.1 Δίκες ανηλίκων

Στην πλειοψηφία τους οι ποινές οι οποίες επιβλήθηκαν από το δικαστήριο ήταν χρηματική αποζημίωση στο θύμα, καθώς και η ανάθεση της επιμέλειας των ανηλίκων σε επιμελητές, γεγονός που καταδεικνύει την μη τιμωρητική στάση του δικαστηρίου απέναντι στους ανήλικους δράστες καθώς και την βούλησή του να υπηρετήσει το συμφέρον του ανηλίκου. Βαρύνουσα σημασία στην επιβολή ποινής εκ μέρους του δικαστηρίου, είχε εκτός από την σοβαρότητα της παραβάσεως και η διάθεση των ανηλίκων να συνεργαστούν (ένδειξη μεταμέλειας, παραδοχή ενοχής, συνεργασία με τον επιμελητή κλπ). Συμπερασματικά δεν υπήρξε σε καμία υπόθεση, διάθεση εκ μέρους του δικαστηρίου για υιοθέτηση τιμωρητικής στάσης έναντι των ανηλίκων δραστών. Απεναντίας οι δικαστικοί λειτουργοί προσπάθησαν σε όλες τις περιπτώσεις να δείξουν την διάθεσή τους προς επιβολή αναμορφωτικών μέτρων και την επιθυμία τους να επιβάλουν μέτρα με αποκλειστικό γνώμονα το συμφέρον του ανήλικου δράστη.

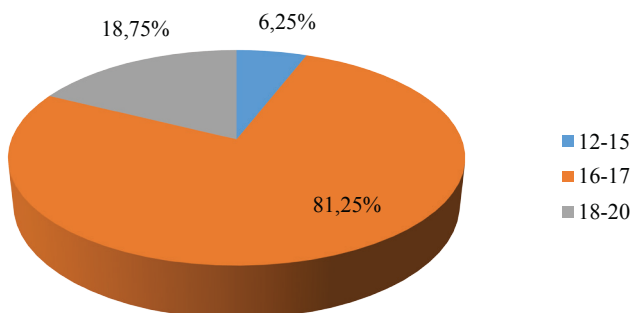
350. Η επεξεργασία των αποτελεσμάτων της έρευνας έγινε με βάση τους Ν. 3189/2003, Ν. 3860/2010, καθώς αυτή πραγματοποιήθηκε το 2013.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

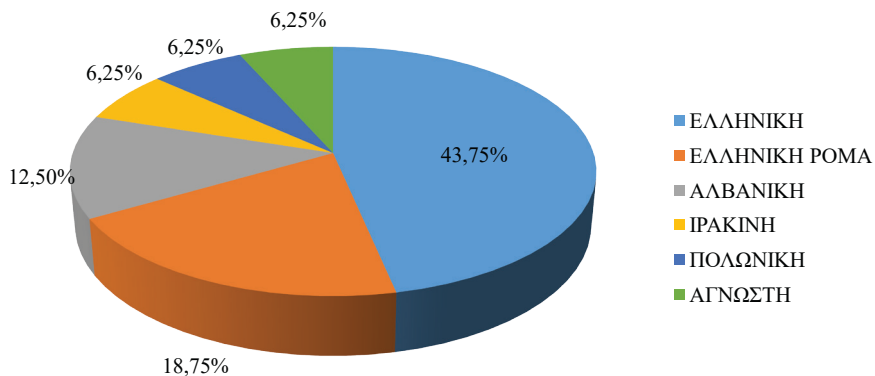
Γράφημα 1: Είδος αδικημάτων

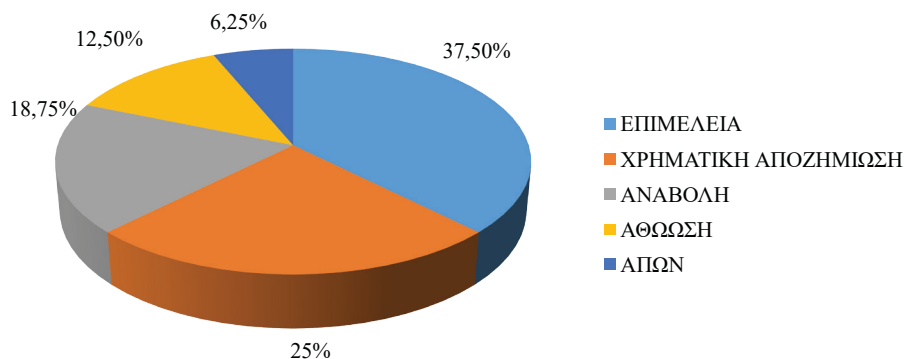
Γράφημα 2: Ηλικίες ανήλικων δραστήων

Γράφημα 3: Εθνικότητα ανήλικων δραστήων

Γράφημα 4: Είδος ποινικής μεταχείρισης

3.1.2 Συνεντεύξεις με δείγμα δικαστικών λειτουργών και αποφυλακισθέντων ανηλίκων

Το αντικείμενο της έρευνας συγκεντρώνεται στην λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης πάνω στους παραπεμπόμενους σε αυτή, προσφέροντας παρατήρηση και ανάλυση από διπλή σκοπιά, από την σκοπιά της επιβαλλόμενης ποινής σε ανήλικους παραβάτες καθώς και από την σκοπιμότητα αυτής και από την σκοπιά αυτών που «εισπράττουν» την ποινή σε σχέση με την τιμωρητική της διάσταση.

Έτσι πρέπει να αναζητηθούν απαντήσεις δύο ομάδων ανθρώπων. Αυτών που έχουν ειδικές γνώσεις γύρω από το έγκλημα και τον εγκληματία και παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία της εφαρμογής των ποινικών νόμων, και της ομάδας των δεκτών των αποφάσεων της δικαιοσύνης (αποφυλακισθέντων εν προκειμένω), η οποία καλείται να «απαντήσει» ως δέκτης της σκοπιμότητας ποινής. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με μορφή ημιδομημένων συνεντεύξεων.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ	ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΘΕΝΤΕΣ ΑΝΗΛΙΚΟΙ
Ατομικά στοιχεία Δικαστικών Λειτουργών	Ατομικά στοιχεία αποφυλακισθέντων ανηλίκων
Είδος αδικημάτων	Ποινικό προφίλ
Ποινές	Είδος αδικήματος
Χαρακτηριστικά δραστών	Ποινή επιβολής και έκτισης
Στάσεις Δικαστικών Λειτουργών	Στάσεις αποφυλακισθέντων ανηλίκων
Παράγοντες διαμόρφωσης αποφάσεων	Ποινή
Αξιολόγηση εμπειριών	Σκοπιμότητα ποινής
Σκοπιμότητα ποινής	Ανθρώπινα δικαιώματα
Νομοθεσία	Μετά τη σύλληψη
Φιλοσοφία Ποινής (Δικαϊκό σύστημα ή Αποκαταστατική δικαιοσύνη)	Επανένταξη
Μέτρο του «Διοικητικού εγγλεισμού»	Επιρροή φιλικού περιβάλλοντος
Ανθρώπινα δικαιώματα	Θυματοποίηση
	Τιμωρητικές στάσεις αποφυλακισθέντων ανηλίκων
	Κριτική Δικαιοσύνης
	Κριτική της Νομοθεσίας

Η συλλογή και η επεξεργασία των στοιχείων της ερευνητικής προσπάθειας που επιχειρήθηκε, κατέληξε σε ενδιαφέροντα σημεία σχετικά με την έννοια της τιμωρητικότητας των ανηλίκων.

Σύμφωνα με την κρατούσα αντίληψη η λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης δεν εξαντλείται στην αντιμετώπιση με τιμωρητική διάθεση των ενόχων, αλλά στην άσκηση ενός ευρύτερου παιδαγωγικού και αποκαταστατικού ρόλου στους ανήλικους δράστες καθώς και ενός κοινωνικού ελέγχου στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Λαμβάνοντας ως υπόθεση εργασίας την κρατούσα άποψη, απομένει να διαπιστώσουμε κατά πόσο ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Κατά την προσπάθεια κατάδειξης των συγκλίσεων και των αποκλίσεων των αποφυλακισθέντων ανηλίκων και των Δικαστικών λειτουργών στα βασικότερα ζητήματα όπως οι τιμωρητικές στάσεις, η νομοθεσία και τα ανθρώπινα δικαιώματα προέκυψαν τα εξής ευρήματα:

i. Σκοπιμότητα της ποινής

Όσον αφορά στη σκοπιμότητα της ποινής 55,55% των δικαστών, τοποθετείται

υπέρ του παιδαγωγικού χαρακτήρα αυτής προκειμένου να δοθεί στον ανήλικο η δυνατότητα να επανενταχθεί ομαλά στην κοινωνία, να γίνει καλύτερος και να μην επαναλάβει πράξεις όμοιες με αυτές που τον οδήγησαν στην δικαιοσύνη. Παρόμοια ποσοστά με την πλειοψηφία των δικαστών, έδωσαν ανήλικοι αποφυλακισμένοι (44,44%) συμφωνώντας ότι ο σκοπός της ποινής είναι ο σφραγισμός του ανηλίκου, ενώ ένα άλλο 44,44% διαφοροποιείται από τους υπόλοιπους ανηλικούς και από τους δικαστές πιστεύοντας πως ο σκοπός της ποινής είναι η τιμωρία.

ii. Φιλοσοφία της ποινής

Το 72% των δικαστικών λειτουργών πιστεύει στο συνδυασμό δικαιικού-αποκαταστατικού προτύπου και προνοιακού-αποκαταστατικού προτύπου, με έμφαση στο δεύτερο και στόχο το συμφέρον του ανήλικου. Το 56% των αποφυλακισθέντων συμφωνεί με τους δικαστικούς λειτουργούς όσον αφορά τον συνδυασμό δικαιικού-αποκαταστατικού και προνοιακού-αποκαταστατικού προτύπου. Το 44% διαφοροποιείται από τους υπόλοιπους ανηλικούς και από τους δικαστικούς λειτουργούς και είναι υπέρ της εφαρμογής του προνοιακού-αποκαταστατικού προτύπου.

iii. Νομοθεσία

Η πλειοψηφία των δικαστικών λειτουργών τονίζει την ανάγκη θεραπείας της ανυπαρξίας των δομών, την ανάγκη ενίσχυσης της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων και την ανάγκη εξειδίκευσης των Δικαστών-Εισαγγελέων σε θέματα που αφορούν τους ανήλικους με την άποψη αυτή συμφωνεί και το 89% των ανηλίκων αποφυλακισθέντων.

iv. Ανθρώπινα δικαιώματα

Το 67% των δικαστικών λειτουργών αναφέρει πως λαμβάνει υπόψη τα ανθρώπινα δικαιώματα πειθαρχώντας στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης και στις διεθνείς συμβάσεις που το επιβάλλουν. Το 44% των ανηλίκων αποφυλακισθέντων συμφωνεί πως δεν υπάρχουν διακρίσεις και πως οι δικαστές εφαρμόζουν τον νόμο, ωστόσο το 56% των ανηλίκων αποφυλακισθέντων διαφωνεί με μερίδα δικαστικών λειτουργών και με τους υπόλοιπους ανήλικους και θεωρεί πως δεν προασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα τους, αφού υπάρχουν διακρίσεις προερχόμενες από τον υποκειμενισμό του κάθε δικαστή, τα προσωπικά του προβλήματα κ.λπ. αλλά και από την οικονομική δυνατότητα των δραστών για ικανούς ή όχι δικηγόρους.

4. Συμπεράσματα - Προτάσεις

Η μελέτη της νομοθεσίας και των εξελίξεών της, είναι ένα σημαντικό μέσο εξέτασης της διάθεσης τιμωρητικότητας, τόσο από μέρους του ποινικού συστήματος, όσο και από μέρους της κοινωνίας. Στις νομοθετικές ρυθμίσεις και αλλαγές των τελευταίων ετών που χαρακτηρίζουν την πορεία του Δικαίου Ανηλίκων στην Ελλάδα, παρατηρείται ένα πνεύμα διαπαιδαγώγησης, χωρίς ωστόσο αυτό να αποτελεί και πνεύμα επιείκειας. Οι αλλαγές που έγιναν συνεισφέρουν στον ορθολογικότερο έλεγχο της παραβατικότητας ανηλίκων, στον περιορισμό της οδύνης, του στιγματισμού, της περιθωριοποίησης και στην εστίαση του ανήλικου ως φορέα δικαιωμάτων, ενώ ταυτόχρονα μετατοπίζουν την αντιμετώπιση παραβατικών συμπεριφορών ανηλίκων προς ένα μη τιμωρητικό μοντέλο, που χαρακτηρίζεται από τον συγκερασμό δικαιοκτικού και προνοιακού προτύπου (Σπινέλλη 2007: 127).

Επιπροσθέτως, η ανάγκη απομάκρυνσης του κινδύνου περιθωριοποίησης μέσω της κράτησης και επανεμφάνισης παραβατικών συμπεριφορών σε συνδυασμό με αποτελέσματα εμπειρικών ερευνών, τα οποία δείχνουν ότι η εφαρμογή εξωιδρυματικών μέτρων είναι αποτελεσματικότερη από τον εγκλεισμό ως προς την πρόληψη της υποτροπής των ανηλίκων (η υποτροπή είναι σημαντικός δείκτης εξακρίβωσης πιθανής επιτυχίας ή αποτυχίας ενός μέτρου ποινικής παρέμβασης), επιβάλλουν την περιορισμένη εφαρμογή του ποινικού σωφρονισμού και την αντικατάστασή του με μέτρα, όπου η προτεραιότητα θα δίνεται στην διαπαιδαγώγηση έναντι της ποινής με σεβασμό των αρχών της επικουρικότητας και αναλογικότητας.

Ο ποινικός σωφρονισμός μπορεί να επιβάλλεται μόνο «ως έσχατο μέτρο» μετά τις τελευταίες νομοθετικές μεταρρυθμίσεις (Κουράκης 2004: 291 επ.) και να μην έχει ανταποδοτικό αλλά παιδαγωγικό χαρακτήρα επιδιώκοντας με την επιβολή του τη βελτίωση και την ομαλή επανένταξη του ανήλικου στην κοινωνία (Πιτσελά 2008: 59 επ.). Εντούτοις δεν μπορεί κανείς να παραγνωρίσει το γεγονός ότι αποτελεί «ποινή» που συνεπάγεται στέρηση της ελευθερίας του ανήλικου, και άρα γι' αυτόν συνιστά τιμωρία.

Από την επισκόπηση της ερευνητικής μελέτης το κυρίαρχο στοιχείο που αναδεικνύεται σε σχέση με τις τιμωρητικές στάσεις των δικαστών, είναι η συμφωνία όλων σχεδόν, στον συγκερασμό του δικαιοκτικού προτύπου με αυτό του προνοιακού, ώστε παράλληλα με την διαπαιδαγώγηση του ανήλικου να αποφεύγεται κατά το δυνατόν ο εγκλεισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα και η ανάγκη αναζήτησης άλλων εξωιδρυματικών και μη στιγματιστικών τρόπων αντιμετώπισης της εγκληματικότητάς αυτών. Ο τρόπος επιβολής των εξωιδρυματικών μέτρων δεν μπορεί να ασκήσει κάποια ουσιαστική επίδραση στην

εγκληματικότητα των ανηλίκων αλλά και ούτε το περιεχόμενο των μέτρων περιλαμβάνει κάποιο πρόγραμμα που να διασφαλίσει σε μεγάλο ποσοστό την μη επανάληψη αξιόποινων πράξεων. Επίσης μέσα από την παρούσα ερευνητική μελέτη διαπιστώθηκε η απουσία δομών, στελέχωσης και επιστημονικής επάρκειας των παραγόντων του συστήματος προκειμένου να επιτελέσουν το έργο το οποίο καλούνται να εκπληρώσουν ως εκφραστές των αποφάσεων της δικαιοσύνης. Το σωφρονιστικό σύστημα προσπαθεί να πείσει μέσα από τις διατάξεις του και μόνο, για την ομαλή επανένταξη των νέων και για τα μέσα που προσφέρονται γι' αυτόν τον σκοπό. Η μεταφορά εμπειριών από άλλες χώρες κρίνεται απαραίτητη, πράγμα όμως που σκοντάφτει στην οικονομική δυσπραγία της πολιτείας όπως και η εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων.

Διαφοροποιημένες απόψεις των αποφυλακισθέντων σε σχέση με αυτές των δικαστών αναφέρονται στην προκατάληψη που δείχνουν οι δικαστές στους αλλοδαπούς, τη θέση τους για την τιμωρητικότητα (πιστεύουν κατά 50% ότι ο σκοπός της ποινής είναι η τιμωρία του ανηλίκου), τη διαφωνία τους για τον μη σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους κατά την σύλληψή τους από την αστυνομία, κατά την ακροαματική διαδικασία και κατά την κράτησή τους στην φυλακή. Τέλος όσον αφορά τη νομοθεσία, αυτή δεν φαίνεται να πάσχει ουσιαστικά ωστόσο η εφαρμογή της προσκρούει στην απουσία των δομών, στην μη επαρκή στελέχωση και στην μη επιστημονική επάρκεια πολλών παραγόντων του συστήματος, προκειμένου να επιτελέσουν το έργο το οποίο καλούνται να εκπληρώσουν ως εκφραστές των αποφάσεων της δικαιοσύνης. Επιπροσθέτως, το μέτρο του εγκλεισμού κρίνεται αρνητικά από όλες τις ομάδες του δείγματος, σ' αντίθεση με τα εξωιδρυματικά μέτρα πρόνοιας που γίνονται αποδεκτά.

Συμπερασματικά, θα πρέπει να επισημάνουμε πως παρά τις θετικές αλλαγές τα τελευταία χρόνια του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων χωλαίνει η εφαρμογή τους εξαιτίας σημαντικών ελλείψεων, όπως στις υποδομές, σε εξειδικευμένο προσωπικό και σε προγράμματα απεξάρτησης, εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης εντός των καταστημάτων κράτησης. Τα τελευταία χρόνια κρίνεται επιτακτική η ανάγκη για ριζική μεταρρύθμιση του σωφρονιστικού συστήματος με στόχο την επανένταξη και για εκτενέστερη εφαρμογή προνοιακών μέτρων προκειμένου να αποφευχθεί η περαιτέρω εμπλοκή του ανήλικου στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και η υιοθέτηση μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας (υποτροπή). Εν τέλει, το κράτος πρόνοιας θα πρέπει να προχωρήσει σε αποτελεσματικότερα μέτρα που θα αφορούν την εξάλειψη των λόγων εμπλοκής των ανήλικων στην παραβατικότητα και τη δημιουργία κατάλληλων υποδομών για την σωστή κοινωνική επανένταξη τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου, Α. (1984). Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Δασκαλάκης, Η. (1973). Η λειτουργία της ποινής, υπό το φώς των δεδομένων της Εγκληματολογίας, Αθήνα, Κουλουφάκου.
- Δασκαλάκης, Η. (1983). Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Δημόπουλος, Χ. & Κοσμάτος, Κ. (2010). Δίκαιο Ανηλίκων, 2η έκδ., Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ζαγούρα, Π. (2010). «Συγκλίνουσες πολιτικές αυστηροποίησης στην ποινική δικαιοσύνη για ανηλίκους», στο: Σπινέλλη Κ.Δ. (τιμητικός τόμος), Αθήνα, Α.Ν. Σάκκουλας.
- Ζαραφωνίτου, Χ. (2004). Εμπειρική Εγκληματολογία, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ζαραφωνίτου, Χ. (2008). Τιμωρητικότητα: Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κοσμάτος, Κ. (2010). «Οι νέες τροποποιήσεις του ποινικού δικαίου ανηλίκων με τον 3860/2010», Ποινική Δικαιοσύνη 13(7).
- Κουράκης, Ν. (2004). Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων, Αθήνα, Σάκκουλας.
- Κουράκης, Ν. (2008). Θεωρία της ποινής, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.
- Κουράκης, Ν. (2012). Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων, 2η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας.
- Λαμπροπούλου, Έ. (1999). Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Μαγγανάς, Α. (2000). «Η επανορθωτική δικαιοσύνη (restorative justice) ως μέσον επίτευξης της κοινωνικής ειρήνης», Ποινική Δικαιοσύνη, 3(5), σελ. 553-560.
- Μανωλεδάκης, Ι. & Παρασκευόπουλος, Ν. (1999). Εγχειρίδιο ποινικού δικαίου. Γενικό μέρος, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.
- Μπενάκη - Φαρούδα, Α. Ομιλία στην συνεδρίαση Μ' - 1/10/2003 της Βουλής για το σχέδιο νόμου του Υπ. Δικαιοσύνης «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις».
- Πιτσελά, Α. (2002). Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α. (2008). Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, 6η έκδ., Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.

- Πιτσελά, Α. (2013). Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, 7η έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.
- Σπινέλλη, Κ.Δ. & Τρωιάννου, Α. (1992). Δίκαιο Ανηλίκων, 2η έκδ., Αθήνα, Σάκκουλας.
- Σπινέλλη, Κ.Δ. (1992). Ελληνικό Δίκαιο ανηλίκων δραστών και θυμάτων, Αθήνα-Κομοτηνή, Α.Ν. Σάκκουλας.
- Σπινέλλη, Κ.Δ. (2005). Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, 2η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή, Α.Ν. Σάκκουλας.
- Σπινέλλη, Κ.Δ. (επιμ.) (2007). Στηριζοντας τον ανήλικο παραβάτη, Αθήνα, Σάκκουλας.
- Σπινέλλη, Κ.Δ. (2010). Τμητικός τόμος, Αθήνα, Α.Ν. Σάκκουλας.
- Σπινέλλης, Δ. (1990). Βασικά στοιχεία ποινικού δικαίου και ποινικής δικονομίας, Αθήνα-Κομοτηνή, Α.Ν. Σάκκουλας.
- Τρωιάννου-Λουλά, Α. (1999). Η υπηρεσία επιμελητών των δικαστηρίων ανηλίκων, Αθήνα, Σάκκουλας.
- Φαρσεδάκης, Ι. (1996). Στοιχεία εγκληματολογίας, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.

Ξενόγλωσση

- Almond, P. & Colover, S. (September 2010). «Mediating punitiveness: Understanding public attitudes towards work-related fatality cases», *European Journal of Criminology*, 7(5), σελ. 323-338.
- Brown, E.K. (2006). «The dog that did not bark. Punitive social views and the professional middle classes», *Punishment & Society*, 8(3), σελ. 287-312.
- Daly, K. (2002). «Restorative justice: The real story», *Punishment & Society* 4(1), σελ. 55-79.
- Garland, D. (2001). *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*, Oxford, Oxford University Press.
- Gavrielides, T. (2007). «Restorative justice theory and practice: Addressing the discrepancy», *European Institute for Crime Prevention and Control*, No 52, Helsinki (<http://iars.org.uk/sites/default/files/Restorative%20justice%20theory%20and%20practice.pdf>).
- Junger-Tas, J. & Decker, S. (εκδ.) (2006). *International handbook of juvenile justice*, Dordrecht/NL, Springer.
- Klein, M.W. (2001). «Thoughts on juvenile justice systems and research», *European Journal on Criminal Policy and Research* 9(3), σελ. 273-281.
- McLaughlin, E. & Muncie, J. (εκδ.) (2006). *The Sage Dictionary of Criminology*, 2η έκδ., London, Sage.

- Pratt, J., Brown, D., Brown, M., Hallswotr, S. & Morrison, W. (εκδ.) (2005). *The new punitiveness: Trends, theories and perspectives*, Cullompton, Devon, Willan Publishing.
- Tonry, M. (εκδ.) (1998). *The handbook of crime and punishment*, Oxford, Oxford University Press.
- Zarafonitou, C. (2011). «Punitiveness, fear of crime and social views», στο: Kury, H. & Shea, E. (εκδ.) (2011). *Punitivity. International developments*, τόμ. 2, Bochum, Universitätsverlag Dr. Brockmeyer, σελ. 269-294.
- UN/OHE, Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στο: http://www.unhcr.org.cy/fileadmin/user_upload/Rights_of_Children.pdf.